

"השאלה איך לקרוא לתופעה הזאת הפכה
לשאלת מפתח – עברית גלותית?
עברית עולמית? עברית גלובלית?"

■ שלום טל וברוך הבא לפרק הראשון של 'מקום אחר – שיחות והרהורים על יצירה עברית ברחבי העולם'.

תודה רבה, אני שמח מאוד להיות כאן. קוראים לי טל חבר-חיבובסקי ואפילו שם המשפחה שלי עצמו קשור לנושאים שאנחנו רוצים לדבר עליהם כי נולדתי כטל חבר. השם חיבובסקי קשור ישירות להגירה שלי, ולהתמודדות עם שאלות של מסורת, של עבר משפחתי וגם קולקטיבי. מכל מקום אני נולדתי בארצות הברית, דבר שהרבה אנשים מתפלאים לשמוע.

■ הנה, גם אני מתפלא, לא רואים עליך.

בדיוק. ההורים שלי נולדו במדינת ישראל ועברית היא השפה שאיתה גדלתי, וזכורה לי מילדותי אנקדוטה שקשורה לשאלות של הגירה ושל דיאספורה. בבית הספר היסודי המורה בכיתה שלי לימדה שמולדת היא המקום שבו נולדנו, והמולדת שלנו היא מדינת ישראל. אמרתי לה שאני מאוד מצטער אבל אני נולדתי בארצות הברית ולכן מדינת ישראל היא לא המולדת שלי. כך או כך גדלתי בירושלים, שם גם עשיתי תואר ראשון באוניברסיטה ואחר כך עברתי לברלין ולמדתי בה תואר שני, שניהם בהיסטוריה.

■ באיזו שנה עברת לברלין?

ב-2008 וזה עוד היה לפני שדיברו על כך שכולם עוברים לברלין. שם מייד עלתה אצלי השאלה מה אני עושה עם השפה העברית, כי עזבתי במידה לא מבוטלת של דחייה וכעס. יותר משנמשכתי לברלין רציתי לעזוב את ירושלים ואת מדינת ישראל, והבנתי שאני רוצה ללכת למקום אחר, ולבנות את המשפחה שלי במקום אחר.

■ מה הייתה הסיבה המרכזית לעזיבה שלך?

היה לה כמובן גוון פוליטי אבל חשוב לי לציין שהיא לא הייתה החלטה פוליטית, היא הייתה החלטה אישית. לא רציתי לחיות במקום שיש בו אלימות כה רבה, שיש בו כל כך הרבה כעס ושנאה ברחובות. עזבתי את מדינת ישראל מכיוון שחשבתני על העתיד, על הקמת משפחה. לא התגייסתי לצבא, וגם האחים הגדולים שלי לא התגייסו וזה כאילו

אפשר לחיות שם אבל בשלב מסוים נהיה ברור שזה לא מקום הגיוני לבנות בו חיים. על כל פנים, השאלה בברלין בנוגע לעברית התחילה כסוג של דחייה, האימפולס הראשוני שלי היה לזרוק אותה, ללמוד גרמנית ולהפוך לגרמני.

■ למה באמת ברלין?

כשהגעתי לברלין והתחלתי לעסוק בעשייה תרבותית בעברית וביידיש הבנתי שלעניין הזה יש מטען פסיכולוגי משמעותי. זאת אומרת, הניסיון ליצור תרבות עברית במקום שממנו יצאה פקודת החורבן על הציוויליזציה היהודית באירופה היא הצורה הרדיקלית ביותר של התנגדות לנאציזם. לא ניסחתי את זה ככה כשעזבתי, ויש אנשים שבכל מקרה לא מנסחים את זה בצורה הזו, אבל יש פה מטען גדול של תיקון ושל התרסה בפני ההיסטוריה.

■ אתה חושב שזה באופן כללי הסיפור של הקהילה העברית בברלין?

ללא צל של ספק. לא כולם מודעים או רוצים להיות מודעים לכך אבל לא ניתן להיות יהודי, בפרט יהודי עם אזרחות ישראלית, בלי לחשוב או להבין את המשמעות הסמלית של המקום הזה.

■ השאלה היא האם הסיפור האישי שלך הוא גם הסיפור של אחרים. לעיתים נדמה שמה שמתרחש הוא שעתוק של ישראל לברלין?

זו שאלה טובה ואני רוצה להתעכב לרגע על נקודת המבט. אני החלטתי להגר ממדינת ישראל ואז אני רואה סביבי אנשים נוספים שמדברים עברית. מייד עולות אצלי שאלות, חשדות – למה הם פה? הם הגיעו מאותן סיבות כמוני או שהם מייצרים פה מעין בועה של ישראליות? למען האמת בהתחלה רציתי להיפטר מהעברית, התביישתי בה בעיקר כששמעתי אותה ברחוב. בשנת 2008 זה לא היה שכיח אבל אם שמעתי עברית ברכבת או בבית קפה מייד ניסיתי להתרחק מהמקום.

■ הדבר הזה כשלעצמו לא נראה לך קשור לעניין הישראלי?

קשור במאה אחוז לעניין הישראלי! הבנתי שאני מפתח סממנים חמורים של שנאה עצמית; זו השפה שלי שמגעילה אותי ושדוחה אותי. זה מאוד הדאיג אותי אבל גם עזר לי להבין שיש יותר מאפשרות אחת. אפשר לשלול את העברית, שזה אומר לשלול את עשרים השנים הראשונות של חיי ולהתחיל משהו חדש לחלוטין. אבל ברור שזה יהיה סוג של שלד בארון שאני נועל ויום אחד בעוד הרבה שנים כשתהיה לי משפחה הכוללת יתפוצץ בפנים שלי ובפנים של הילדים שלי. האפשרות השנייה היא לחבק את הזהות שלי ולתת לה נקודת מוצא חיובית, וכאן מתחיל בעצם כל המסע. כלומר, איך מחייבים את העברית בברלין מתוך עמדה מאוד ביקורתית כלפי הישראליות. הדבר הראשון שהיה חשוב לשים לב אליו הוא העניין שהצבעת עליו, שלעברית יש נטייה ליצור איים של מדינת ישראל. הייתי מעורב בשיחות שבהן אנשים דיברו עברית ואומרים "כאן" אבל מתכוונים למדינת ישראל. אני קורא לזה ה"א שלילת הגלות, כשאומרים למשל "המצב" ומתכוונים למצב

במדינת ישראל, או כשאומרים "הממשלה" ומתכוונים לממשלה הישראלית. הציונים לא המציאו שהמילה "הארץ" מתייחסת לארץ ישראל, זה קיים כבר במקורות. מה שהם המציאו זה שכבר לא ניתן לומר "הארץ" על שום ארץ אחרת חוץ ממדינת ישראל. כמו למשל שאומרים שסופר או סופרת מתגוררים בניו יורק אבל אומרים שהם גרים בירושלים. אין הבדל מילוני בין מתגורר לבין גר אבל אנחנו התרגלנו לשמוע ש"מתגורר" זה עניין ארעי, אפולוגטי. זה היה אחד הדברים הראשונים שהתחלתי לנסח בביקורת שלי כלפי העברית שאנחנו מדברים ובמקביל השאלה איך לקרוא לעברית שהיא לא כזו הפכה לשאלת מפתח – עברית גלותית? עברית עולמית? עברית גלובלית?

■ כאן נכנס לתמונה כתב העת שיסדת 'מכאן ואילך' – מאסף לעברית עולמית?

בהחלט, 'מכאן ואילך' היה ההמשך של המחשבות שלי על כיצד לא לשלול את העברית בעולם. אז יצאתי למסע חיפושים אחרי העברית שהתקיימה כאן באירופה או במקומות אחרים בעולם. המסע התחיל בשנת 2009, ובמהלכו פגשתי אנשים רבים מאוד ואחרי כשבע שנים העניין הבשיל.

■ נסה לתאר מה היה 'מכאן ואילך', מי פרסם בו ומה פורסם.

כמה וכמה מודלים עמדו לנגד עיניי כשהתחלתי את הפרויקט. הראשון היה כתב העת 'התקופה', שהוא באמת היה כתב העת הרציני ביותר שראה אור בעברית באירופה והשני הוא 'המצודה' של שמעון רבידוביץ ובאמת מבחינת הגודל והעיצוב 'מכאן ואילך' חיקה אותו.

■ נדמה לי ש'מכאן ואילך' יצא רק בדפוס?

כן, זה נבע מהעיקרון שחייבת להיות לכתב העת נוכחות פיזית, כדי להתגבר על המושג הרחב והמופשט "גלובלי". הלוקלי והפיזי הוא מאוד חשוב בדיאספוריות, זו לא איזו עברית שאין לה ממשות, זו עברית שנוכחת כאן.

■ ולמה בעצם ראו אור רק שני גיליונות של 'מכאן ואילך'?

כי לא קיבלתי חומרים שהצדיקו גיליון שלישי. אני מרגיש שבשני הגיליונות שיצאו היו מהלכים תיאורטיים חשובים שהצדיקו אותם. אפשר לטעון שלא נוצרה מסה קריטית של קוראים או שהעורך התעייף והתחיל להתעסק בעניינים אחרים, אבל להוציא גיליון שלישי רק בשביל להוציא גיליון שלישי הייתה שגיאה מבחינתי.

■ אם כי אפשר לומר שעצם קיומה של כמה כזו לעברית עולמית חשובה כי היא

מייצרת כוח משיכה יצירתי. אולי לא תמיד יימצאו דברים באותה רמה או איכות אבל הייתי אומר שיש חשיבות בניסיון המתמשך. עם זאת, בדיוק בגלל זה עולה השאלה האם באמת יש פה דבר שיכול להתקיים בזכות עצמו שהרי אין שום מניעה שכל מי שכותב או כותבת בעברית ישלחו את הטקסטים שלהם לכתבי

עת שרואים אור במדינת ישראל. אני בטוח שאתה רואה חשיבות בקיום של במה כזו לעברית עולמית.

מובן שאני רואה בכך חשיבות אבל לא כך תפסתי את הפרויקט של 'מכאן ואילך'. אני חושב שהשאלה היותר בסיסית היא מיהו קהל הקוראים והכותבים, מי הקהילה הספרותית שאנחנו מדמיינים. אני מדמיין קהילה ספרותית שמתפרשת על פני אלפי שנים, והדיאלוג שמתנהל בה הוא בין פייטנים במאה השמינית, ובין רש"י וכו'. הדיאלוג הזה, אני מוכרח לומר, הרבה יותר מעניין אותי.

■ אני לא בטוח שאני מבין את כוונתך...

בוא נחשוב מה עומד בצד השני של המטבע; נדמיין שעכשיו נקים קהילה, מעין קיבוץ, והוא יכול להיות קיבוץ במקום אחד, נאמר בברלין, וזה יכול גם להיות קיבוץ בינלאומי של אנשים שפועלים ביחד כדי ליצור מסה קריטית של כותבים וקוראים, שתהיה להם איזושהי אוטונומיה עברית ושלא יהיו קשורים במדינת ישראל. אני ניהלתי שיחות מהסוג הזה ואנשים הביעו עניין אלא שאז צריך להקים גם משהו לילדים, בית ספר לעברית דיאספורית ובעצם אנחנו מתחילים לדמיין לאום, קבוצה מוגדרת שמדברת עברית, ואותי העניין הזה פחות משך.

■ הייתי רוצה לחזור לנקודה שדיברנו עליה בהתחלה ולשאול האם אתה מרגיש שהצלחת לחייב את העברית העולמית הזו, או במילים אחרות – האם אתה חי בשלום עם העברית?

אני לא חי בשלום עם העברית ולמען האמת מאוד קשה לי איתה. חלק מהפרויקט של 'מכאן ואילך' היה לנסות לדמיין שיחה ספרותית שאינה קשורה במדינת ישראל. אני לא מעמיד פנים, ברור שהעברית שלי, והאקצנט שלי, ואוצר המילים שלו עוצבו במדינת ישראל. אבל האם אנחנו מסוגלים לדמיין שיחה וכתובה עברית שאינן מתייחסות כל הזמן למדינת ישראל? 'מכאן ואילך' עשה זאת במובנים רבים, והוא באמת לא נקט עמדה אנטי-ציונית, הוא פשוט נתן במה לעברית שהיא אינה ישראלית ואני חושב שבזה הוא הצליח.

■ באיזה אופן זו הייתה עברית לא ישראלית?

לא שהעברית עצמה לא הייתה ישראלית, אלא שנקודת הדמיון של מי קורא ומי כותב ועל מה כותבים ועל מה קוראים, היא עולמית ולא בהכרח ישראלית. להרבה מבקרים היה קשה משום שהם לא הצליחו לזהות איזה מניפסט אנטי-ציוני, והעדר מניפסט כזה היה הדרך לייצר במה שלא זקוקה למדינת ישראל כדי לדמיין את הקיום שלה.

■ ואיך אתה רואה את העתיד של כל זה?

כדי לענות על כך צריך להתייחס ברצינות לעניין המטריאלי כי השאלה המרכזית היא איך כתב עת כזה יכול לקיים את עצמו. אם נחזור לעברית של לפני מאה ועשרים שנה אז צריך

לזכור שהיו אז מעט מאוד קוראים לשפה הזו וכדי שתוכל לכתוב ולהתפרנס היית זקוק למצנט. כל ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה היא של הוצאות ספרים בתמיכתם של מצנטים, הוצאת 'שטיבל' היא הדוגמה המובהקת לכך. אם למשל 'מקום אחר' יצליח למשוך איזה מיליונר שיגיד זה מעניין אותי ואני אתן כסף כדי שאנשים יכתבו בעברית ברחבי העולם אז לדבר הזה יהיה קיום. לסמוך על כך שקהל הקוראים יפרנס כותבים הוא דבר שלא יעבוד, אפילו לא במדינת ישראל.

■ מכאן אני מסיק שאתה לא צופה עתיד מזהיר לעברית בכלל או לעברית העולמית בפרט?

אני רוצה להעלות אפשרות נוספת. אני חושב על מה שקרה ליידיש, על החורבן; ברגע מסוים, מייד אחרי החורבן, היה לה לפתע תור זהב. מעטים האנשים שזוכרים את זה אבל היידיש פשוט יצרה מחדש, בספרות ובכתיבה, את העולם שנחרב. היום מכנים אותה ספרות הזיכרון אבל זו ספרות מדהימה שיצרה טקסטואליזציה לעולם שנחרב פיזית. אני לא רוצה להיות נביא זעם אבל הרבה פעמים אני חושב שזה מה שיקרה לעברית. כלומר, מה גורם לאנשים לקרוא ולכתוב בצורה אינטנסיבית גם כשאינ מצנט, וכשאינ פרסים וכשאינ קרנות? רגע של חורבן והגירה אדירה, ועולם שחרב, ותחושה שכל מה שנותר זו העברית. זה רגע של קהילת מהגרים שמייצרים עולם שלם בשפה שעוד נותרה להם. התהליך הזה הוא זמני. הוא לא מחזיק הרבה דורות אבל זה לא אומר שאין לו קיום וחשיבות. מובן שכל זה לא מצדיק חורבן אבל אני חושב שבראייה היסטורית אובייקטיבית, כשמסתכלים כיצד הדברים מתגלגלים, יש סיכוי גבוה שזה יקרה וזה ייתן את האימפולס לעברית העולמית שאתה מחפש. זה יהיה מין פיצוץ יצירתי של כותבים וקוראים רבים. אני לא מייחל לדבר הזה אבל אני חושב שהוא בהחלט עשוי להתרחש עוד בימי חיינו.

■ אני מודה לך מאוד טל על השיחה המאתגרת והמעניינת הזו.